

Доц. др Радомир Арсић¹⁶

Учитељски факултет у Призрену – Лепосавић

РАЗВОЈ КОМУНИКАТИВНИХ СПОСОБНОСТИ КОД ГЛУВЕ ДЕЦЕ КОЈА СЕ ОБРАЗУЈУ У СПЕЦИЈАЛНИМ ШКОЛАМА

Апстракт: *Негативне последице глувоће на социјални развој дефинисане су у многим досадашњим истраживањима. Ова истраживања социјалне зрелости глуве деце вршена су углавном у циљу процене повезаности социјалне зрелости са временом настанка и степеном оштећења слуха, интелектуалним и/или емоционалним развојем глувих особа. Преглед литературе показује да недостају емпиријске студије у којима се истражују ефекти посебних социјалних контекста (породичног или институционалног) у коме се развија особа оштећена слуха. Тако, данас још увек немамо јасан одговор на питање у којој мери средина (социјални контекст развоја) може бити стимулишући или ометајући фактор социјалне зрелости и ком амбијенту дати предност за смештај глуве деце за време школовања - породици или институцији?*

Утицај боравка деце у установи (дому) за време школовања изучавали су многи психолози, али пре свега на популацији деце која су лишена родитељског старања (деца без родитеља). Међутим, важно је нагласити да у случају интернатског смештаја глуве деце, деца чувају и одржавају везе са својим природним породицама, па се у том смислу увек може говорити само о делимичној институционализацији, односно о привременом и ограниченом одвајању детета из породице. И управо је наше истраживање имало за циљ да прикаже компаративне резултате управо ове две групе глуве деце.

Кључне речи: комуникација, глуво дете, писменост, породица, интернат.

Полазећи од тога да су основни учинци васпитног процеса везани за ниво социјалне зрелости детета, основни предмет овог истраживања може се одредити као компаративно испитивање утицаја породичног и интернатског (институционалног) васпитања на процес социјализације и постизање социјалне зрелости деце са тешким оштећењима слуха.

Синдром институционализације одређен је као скуп глобалних и трајних негативних последица у психосексуалном и социјалном развоју деце која одрастају у домским условима, одвојена од породице као природног

¹⁶ radomir.arsic@pr.ac.rs

окружења. Негативне последице проистичу из чињенице да домски услови, по дефиницији, представљају услове осиромашене и неадекватне социјалне интеракције на релацији одрасли – дете.

У начелу, у области општих проблема институционализације, издвајају се три различита приступа (Матејић-Ђуричић, 1994). У оквиру првог приступа, домски услови се одређују као *глобални средински дефицит*, или средински хендикеп. Овај приступ обележавају традиционалне студије развоја социјално и културно депривираних деце у дому. Низак материјални ниво, скучен и мрачан простор, недостатак играчака, неадекватна хигијенско-медицинска нега, површна и недовољна брига о деци, само су део индикатора којима се овај приступ описује и објашњава специфичност институционалних услова за развој детета. У Блумовој (Bloom, 1967, према Матејић-Ђуричић, 2003) класификацији неповољних срединских чинилаца за сазнајни развој детета, а који се пре свега односе на породичне услове одрастања наводе се готово сви фактори „срединског хендикеп“ који одликују глобално неповољне услове у дому:

- Сиромашна и неодговарајућа комуникација детета са одраслима;
- Сиромашна језичка стимулација и непотпуни говорни обрасци;
- Дефицитарно искуство о околини; и
- Смањење могућности за решавање интелектуалних проблема.

Овде можемо препознати две врсте неповољних чинилаца – *физичке и социјалне*. Мада Блум ставља нагласак на социјалне чиниоце, не смемо да занемаримо и значај чиниоца физичке средине. При томе, физички чиниоци су чиниоци који зависе од материјалног богатства друштва и отварањем великог броја савремено и боље опремљених домова у којима је наглашено усклађен режим неге и васпитања све се више смањује разлика између домских и породичних услова подизања деце. Због свега тога, Матејић-Ђуричић (1994) изводи правилан закључак да физичке услове не треба узимати као критеријум за дефинисање специфичних институционалних услова развоја.

Емоционално лишавање је други приступ настао под утицајем психоаналистичке теорије и налаза Шпица (Spitz, 1945, према Матејић-Ђуричић, 2003) и Болбија (Bowlby, 1951, према Матејић-Ђуричић, 2003.) о последицама нарушене генезе објективног односа по развој и ментално здравље детета. У оквиру овог приступа, домски услови се дефинишу преко једног специфичног услова – недостатка материнске љубави и неге, односно емоционалног лишавања. Овај приступ претрпео је многе критике и промене које се могу препознати у каснијим радовима Болбијеве следбенице М. Ејнсворт (Ainsworth, 1962, према Матејић-Ђуричић, 2003) која напушта концепт недостатка материнске љубави и неге и као кључну варијаблу институционализације издваја поремећај интеракције на релацији одрасли –

дете. При томе, постоје три основна елемента специфичности социјалне интеракције у дому:

- *смањена социјална интеракција;*
- *неадекватна или квалитетно измењена интеракција; и*
- *имперсонални однос као последица непостојања сталног и трајног емоционалног односа са истом одраслом особом.*

Трећи приступ проблемима институционализације никао је на темељу дословног поништавања претходних истраживачких покушаја. Домски услови се одређују кроз специфично деловање *сензорног (перцептивног) лишавања* односно ограничених услова за стицање искуства. Главни теоретичар овог приступа је Хеб (Hebb, 1974, према Матејић-Ђуричић, 2003), и његова концепција о значају одговарајућих стимулација за нормално перцептивно и интелектуално функционисање организма. Главни заговорник овог приступа је Каслер (Casler, 1961, 1965, 1968, према Матејић-Ђуричић, 2003) и његова се критика своди на максимум: *„Детету није потребна мајчинска љубав, њему је потребно искуство“*. По његовом мишљењу, домска деца пате од недостатка тактилних, визуелних, аудитивних, кинестетичких и вестибуларних стимулација, а не од недостатка љубави мајке.

Утицај боравка деце у установи (дому) за време школовања изучавали су многи психолози, али пре свега на популацији деце која су лишена родитељског старања (деца без родитеља). При томе, различити аутори долазе до различитих закључака о ефектима домске средине по укупан психосоцијални развој детета, али се начелно слажу да увек постоје барем делимично негативни ефекти институционализације. Међутим, важно је нагласити да у случају интернатског смештаја глуве деце, деца чувају и одржавају везе са својим природним породицама, па се у том смислу увек може говорити само о делимичној институционализацији, односно о привременом и ограниченом одвајању детета из породице.

Зато неки аутори који говоре о укупно „негативном утицају депривација различитих врста и степена на укупан развој деце у домским, болничким, и уопште институционализованим условима, али и о ефектима психичког стреса при одвајању деце од родитеља ради смештаја у болницу или установу“ (Живковић, 1994, стр 96). У јавним домовима ученика нестаје непосредна комуникација породице и васпитаника. Функцију породице делимично или у целини преузима стручни тим васпитача и стручних сарадника. Овде се израђује троделна комуникација (породица-васпитач-васпитаник), уместо нормалне дводелне: породица-васпитаник. Дом ученика одражава бригу државе (друштва) да се ученицима из крајева у којима не постоји одговарајућа школа обезбеди смештај и исхрана као и васпитно-образовни рад за усвајање наставних садржаја предвиђених верификованим Наставним плановима и програмима. Однос дома и школе је један

специфичан однос и сусрет немирног духа и мноштва индивидуалних потреба васпитаника са пројектованим васпитно-образовним задацима који се остварују преко школа. Васпитаници, по правилу, живе и раде у хомогеним групама како би постигли максимум у резултатима у школовању које су одабрали. Ученик, доласком у дом не раскида везу између родитеља (или старатеља) и њега, већ се та веза трансформише у нов квалитет односа-однос између два аутономна бића. Породична идила се топи и нестаје, иако је узајамност обавеза и даље присутна.

Многи аутори сматрају да се живот у интернату негативно одражава на когнитивни развој детета. Међутим, има аутора који ову тезу развијају на целокупни развој деце оштећеног слуха. „Заводски живот с обзиром на организацију рада, културни живот и дисциплину је једноличан и монотон. Један дан личи на други“ (Ристовић, 1968). Боравак у интернату кида везе породице са дететом, ускраћује топлину љубави родитеља као и да не развијају позитивне особине и племените црте карактера. Дете које се развија у интернату нема нежности јер није формиран љубављу родитеља као и то да емоције не доживљавају у природној средини.

Професор Ристовић наводи много карактерних особина које красе децу оштећеног слуха које се школују у интернатима. Тако он наглашава „дисциплина је заснована на сили и принуди. Односи између ученика су без присности, тј једни према другима се односе лукаво, неискрено и недругарски“. У интернат дете долази око 6-7 године живота и у њему остају најмање још 8-10 година (некад и више), проводе под надзором наставника и васпитача просечно око 15 сати дневно. Сваки тренутак овог надзора је организован за сву децу подједнако, не водећи рачуна о њиховом појединачним потребама и захтевима. Ствара се код деце изолација од социјалне средине на начин да су она у кругу установе, деца не доживљавају живот на «нормалан» начин што ствара код деце штуро животно искуство. Због недостатка стимуланса не долази до правилног развијања емоција, осећаја и воље, у интернату дете не учествује у радостима, бригама или невољама породице, не упознају своје дужности и обавезе нити се припремају за правилан и уредан живот. „Заводски живот условљава честе извесне изопачености нарочито у сексуалној области“ (Ристовић, 1968), због тога што су интернати мешовити за сву децу, различитих узраста и различитих навика и из различитих социјалних средина. „...код младежи у доба пубертета и аделосценције изазива нездрава сексуална маштања, сексуалне изопачености-онанију, хомосексуалност, појаву лезбејства и друге перверзије. Све те појаве су врло често код глувих ученика у заводима“ (Ристовић, 1968).

Стоји чињеница да интернат, са стручним кадровима, са свим потребним средствима који му стоје на располагању, може да пружи у комфору много више него просечна породица. Међутим, структура

интерната за глуво дете у основи представља затворено подручје са строгим ограничењем у погледу њихове слободе и васпитног тренинга. Као резултат ове структуре интернат је «ограничена средина у којој све странце, односно посетиоце завода, глува деца сматрају необичним или атипичним особама која су изван круга њихове васпитне средине (Ристовић, 1968). И код родитеља глуве деце ствара се осећај да је заједница дужна да се брине о детету, родитељи сву бригу препуштају заводу, а по изласку из завода уколико не добије све оно што је имало у интернату постаје незадовољно, разочарано и асоцијално да се понаша. Ненавикнуто је на борбу за своје место у друштву, навикнуто да увек неко други брине о његовим проблемима, оно се не сналази у животу и потребан му је вођа-старатељ који би бринуо и даље (иако је одрастао) о његовим потребама. Иако сви интернати, односно школе располажу савременим средствима за развој говора њихова се комуникација своди на гестикулацију које је основно средство споразумевања у кругу интерната. Све то доводи до стварања неразумљивог говора. Познат је пример детета које је због болести провело у болници на лечењу дужи период, па се његов говор много боље развијао за то време него док је било у школи односно интернату. Социјална стимулација говором гругих људи који чују, односно „потребом“ и самог детета да комуницира са осталим болесницима повољно је стимулисала његову потребу за говором и дете је проширило свој говор новим изразима.

Глуво дете школујући се у интернатској школи, лишено је природног извора васпитно-образовног утицаја и у знатном је заостатку у погледу осећајног, емоционалног, умног и моралног развојка. У сталном контакту са средином истих особина и под сталним утицајем једних те истих васпитно-образовних метода, код глувог детета се развијају специфичне особине које се не подударају са особинама „чујуће“ средине. Она на пример, „имају више обзира према према својој личности-према својим индивидуалним и нагонским потребама, затим према својим правима и захтевима, а мање се базирају на обавезе према друштву и заједници“ (Ристовић, 1968). Код већине глуве деце примећују се особине као што су: недовољна друштвеност, недовољно другарство, грамзивост, лака и интензивна раздражљивост, безобзирност према другима, злоба, завист, пакост, злурадост, антипатија, нетрпељивост, суровост, тврдоглавост – особине које ће од њега створити особу која се не може уклопити у нормалну социјалну средину, јер их такве нико не жели прихватити.

Насупрот овим негативним утицајима интернатског смештаја глуве деце, које је било правило у претходном развојном периоду нашег друштва, све више се афирмише покрет за интеграцију глуве деце у редовни систем образовања. Истраживања која су обављена у свету показују различите резултате интеграције глуве деце у чујућу средину.

У складу са савременим принципима инклузије и пуне социјалне интеграције деце са сметњама у развоју и понашању, у Сједињеним америчким државама, и већем броју развијених земаља на западу, постоји тенденција ка затварању специјализованих установа, односно интерната за глуву децу. Међутим, овај напредак у правцу боље социјалне интеграције има своје негативне ефекте на плану јачања менталног здравља деце оштећеног слуха. Многи аутори се слажу да социјално интегрисана глува деца постају анксиозна, уплашена и узнемирена. (Gjerdingen & Manning, 1991). До тога долази услед смањених комуникативних способности глуве деце, а за формирање пријатељства кроз заједничке интересе са чујућом децом увек је потребна добра комуникација. За глуву децу која нису у стању да ефикасно комуницирају са људима око себе ове тешкоће воде до појаве сниженог самопоштовања. Према истраживању Капели и сарадника (Cappelli, Daniels, Durieux-Smith, McCrath & Neuss, 1995,) глува деца постају социјално неспретне особе због одбацивања од стране других ученика који чују.

У овом тренутку, још увек немамо коначан одговор о предностима и недостацима домског смештаја на укупан психосоцијални развој глуве деце. Очигледно, потребно је приступити новим истраживањима у којима би се систематски испитале специфичне везе између појединих елемената домске средине и последица које остављају на плану појединих сегмената психосоцијалног развоја.

Време истраживања:

Истраживање је спроведено у току 2005/2006 школске године у основним школама за ученике оштећеног слуха : Основна школа за децу оштећеног слуха и говора "Радивој Поповић" у Земуну, Школа за оштећене слухом-наглуве "Стефан Дечански" у Београду и Школа за децу оштећеног слуха "Бубањ" у Нишу.

Узорак истраживања:

Одабрано је укупно 52 ученика са оштећењем слуха. Испитаници су подељени у две групе. Прву групу испитаника (групу деце смештене у интернате установа за глуву децу), чини 26 ученика оштећеног слуха, оба пола, корисника интернатског смештаја при школама за децу оштећеног слуха. Другу групу испитаника (групу деце смештена за време школовања у породици), чини 26 ученика оштећеног слуха, оба пола, који не користе интернатски смештај већ су за време школовања смештена у својим породицама.

Статистичка обрада података:

Подаци су прикупљени методом увида у документацију (ученички досије) анкетирањем и тестирањем ученика.

За процену индекса социјалне зрелости користили смо: модификовану Vineland social maturity scale – Doll.

Резултати добијени применом Долове скале социјалне зрелости на две групе испитаника, децу оштећеног слуха која су током школовања смештена у интернат (прва група) и децу која током специјалног школовања остају у породици (друга група) скупно потврђују прву постављену хипотезу да између ових група не постоје разлике у погледу нивоа социјалне зрелости. Ови налази представљени су табеларно и графички у приказу који следи. С обзиром на чињеницу да је примењена скала осетљивија и дискриминативнија на млађим узрастима, узорак испитаника подељен је на две узрасне подгрупе, млађу групу (од 7 до 11 година) и старију групу (од 11 до 16 година), па је у том смислу и рађена посебна компаративна анализа.

Истраживањем је обухваћено укупно 52 испитаника (23 испитаника узраста 7.00 – 11.00 година и 29 испитаника узраста 11.01 – 16.00 година), који су подељени у две групе: прва група - ученици смештени у интернате установа за глуву децу, и друга група - ученици смештени у породици за време школовања. У првој групи било је 13 ученика женског пола или 25,00% од укупног броја испитаника и исти број ученика мушког пола (25%). Истовремено, структуру друге групе чини 12 ученика женског пола или 23,07% од укупног броја испитаника и 14 ученика мушког пола (26,92%). Не постоји статистички значајна разлика између испитивних груп у односу на пол (Sig. = 0,701; $p > 0,05$).

Статистичка обрада података подразумевала је примену следећих метода и процедура:

- 1) мере учесталости: фреквенције и проценти,
- 2) мере централне тенденције: израчунавање аритметичке средине и стандардне девијације,
- 3) Ни-квадрат и поступци за утврђивање значајности Ни-квадрата,
- 4) анализа варијансе.

Добијени резултати:

Један од најважнијих индикатора социјалног развоја односи се на аспект развоја комуникативних способности и вештина. С обзиром на примарни дефицит, деца оштећеног слуха не могу да усвајају говор природним путем, па се у том смислу увек очекују нижи резултати у области комуникације у односу на нормативну узрасну групу чујуће деце.

Табела 1. Компарација просечних постигнућа испитаника прве и друге групе узраста од 7 – 11 година на подскали Комуникација

Doll-ова скала - КОМУНИКАЦИЈА								
Рб.	Параметри	Група 1			Група 2			Sig
		AS	SD	N	AS	SD	N	
1	Употреба оловке*	2,5	0,85	10	3	0	13	0,000;p < 0,01
2	Писање речи*	1,6	0,52	10	1,92	0,28	13	0,000;p < 0,01
3	Читање*	2,2	0,63	10	2,08	0,76	13	0,637;p > 0,05
4	Читање часописа	1,7	0,95	10	1,54	0,78	13	0,241;p > 0,05
5	Читање стрилта	1,6	0,52	10	1,54	0,52	13	0,590;p > 0,05
6	Кратке приче*	1,8	0,92	10	1,54	0,66	13	0,110;p > 0,05
7	Читање новина*	1,6	0,97	10	1,77	1,01	13	0,420;p > 0,05
8	Писање писма*	1,1	0,32	10	1,23	0,44	13	0,102;p > 0,05
9	Адресирање коверта	1,2	0,42	10	1,31	0,48	13	0,258;p > 0,05
10	Телефонира*	1,2	0,63	10	1	0	13	0,017;p < 0,05
11	Чита дневну штампу*	1,6	0,7	10	1,31	0,48	13	0,100;p > 0,05
12	Користи мобилни телеф.	1,2	0,42	10	1,46	0,78	13	0,039;p < 0,05
13	Пише поруке на моб.тел.	1	0	10	0,54	0,88	13	0,000;p < 0,01
14	Игра наградне игре*	1,2	0,42	10	1,15	0,38	13	0,587;p > 0,05
15	Чита књиге*	1,7	0,95	10	1,15	0,38	13	0,000;p < 0,01
16	Користи библиотеку	1,1	0,32	10	1	0	13	0,017;p < 0,05
17	Авантуристички романи	1	0	10	1	0	13	Нема варијансе
18	Љубавни романи	1	0	10	1	0	13	Нема варијансе
	УКУПНО	1,46	0,53	10	1,43	0,44		t=2,178 ниво - 0,05

У Табели 1. дат је компаративни приказ просечних постигнућа испитаника прве и друге групе, узраста 7 – 11 година на Доловој скали у области комуникације. Видимо да је просечно постигнуће испитаника прве групе 1,46 поена, уз стандардну девијацију од 0,53. Истовремено, укупно просечно постигнуће испитаника друге групе је 1,43 поена, уз стандардну девијацију од 0,44. Компарацијом добијених резултата уочавамо статистички значајну разлику укупних просечних постигнућа између испитиваних група у корист испитаника прве групе ($t = 2,178$ – ниво 0,05). Компарацијом просечних постигнућа на нивоу појединачних параметара евидентирани су статистички значајне разлике између испитиваних група у просечном постигнућу у корист испитаника друге групе (параметри 2,7,8,9,11 и 12).

Упоредна анализа индикатора на којима се исказује предност деце из интерната показује да је углавном реч о активностима које боље подстиче

дом него породица: употреба телефона, писање порука (и уопште, већа употреба писане речи), читање књига и коришћење библиотеке.

Исти поступак примењен је и код компарације постигнућа на подскали Комуникација за групу старије деце, узраста од 11 до 16 година. Ови резултати приказани су на Табели 2.

Табела 2. *Компарација просечних постигнућа испитаника прве и друге групе узраста од 11 – 16 година на подскали Комуникација*

Doll-ова скала - КОМУНИКАЦИЈА								
	Параметри	Група 1			Група 2			
Рб.		AS	SD	N	AS	SD	N	Sig
1	Употреба оловке*	2,88	0,34	16	2,69	0,48	13	0,021; p<0,05
2	Писање речи*	2,00	0	16	1,85	0,38	13	0,000; p<0,01
3	Читање*	2,50	0,63	16	2,31	0,48	13	0,113; p>0,05
4	Читање часописа	2,31	0,60	16	1,85	0,69	13	0,969; p>0,05
5	Читање тилта	2,50	0,73	16	1,85	0,90	13	0,257; p>0,05
6	Кратке приче*	2,00	0,89	16	1,69	0,75	13	0,471; p>0,05
7	Читање новина*	3,00	0,63	16	2,69	0,75	13	0,103; p>0,05
8	Писање писма*	1,81	0,75	16	1,31	0,63	13	0,372; p>0,05
9	Адресирање коверта	1,81	0,40	16	1,54	0,52	13	0,011 p<0,05
10	Телефонира*	1,50	0,82	16	1,46	0,88	13	0,891; p>0,05
11	Зна број тел.кући	2,00	0	16	2,00	0	13	p>0,05
12	Користи мобилни телеф.	2,75	0,58	16	2,08	1,04	13	0,000; p<0,01
13	Пише поруке на моб.тел.	1,63	0,62	16	1,23	0,83	13	0,180; p>0,05
14	Игра наградне игре*	1,63	0,81	16	1,69	0,95	13	0,255; p>0,05
15	Чита књиге*	1,88	0,72	16	1,54	0,78	13	0,453; p>0,05
16	Користи библиотеку	1,44	0,63	16	1,38	0,77	13	0,747; p>0,05
17	Авантуристички романи	1,56	0,51	16	1,08	0,28	13	0,000; p<0,01
18	Љубавни романи	1,44	0,63	16	1,46	0,78	13	0,471
19	Чита дневну штампу*	1,94	0,57	16	2,00	0,58	13	0,801; p>0,05
	УКУПНО:	2,03	0,57	16	1,72	0,66	13	T=0,875; Нема значајности

Табела 2. приказује компарацију просечних постигнућа испитаника прве и друге групе узраста 11 – 16 година на Доловој скали у области комуникације. Укупно просечно постигнуће испитаника прве групе је 2,03 поена (SD 0,57), док је укупно просечно постигнуће испитаника друге групе 1,72 (SD 0,66). Компарацијом просечних постигнућа на нивоу појединачних параметара добијена је статистички значајна разлика између испитиваних (параметри 1, 2, 9, 12 и 17). Анализа ових индикатора показује, поново, да је реч о већој и учесталијој употреби писане речи код деце из интерната у односу на децу из породица.

Добијена разлика између укупних постигнућа испитиваних подгрупа није статистички значајна ($t=0,875$ – није значајна.). Већа просечна постигнућа испитаници друге групе (деца из породице) остварили су само у случају параметара 14 и 19 (игра наградне игре и чита дневну штампу). Веома је карактеристична и различита варијабилност понашања испитиваних група. Структура добијених постигнућа показује знатно већу хомогеност резултата деце из интрната, док се код деце из породица добија слика варијабилнијих постигнућа.

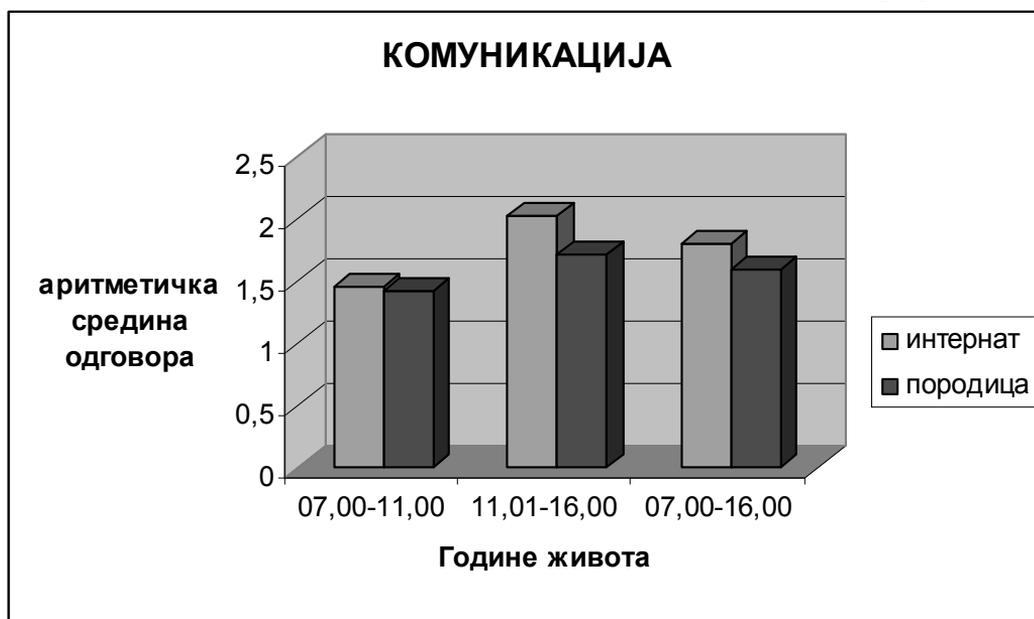
Табела 3. *Компарација просечних постигнућа испитаника прве и друге групе узраста од 7 – 16,00 година подскали Комуникација*

Doll-ова скала - КОМУНИКАЦИЈА								
	Параметри	Група 1			Група 2			
Рб.		AS	SD	N	AS	SD	N	Sig
1	Употреба оловке*	2,73	0,60	26	2,85	0,37	26	0,071;p>0,05
2	Писање речи*	1,85	0,37	26	1,88	0,33	26	0,426;p>0,05
3	Читање*	2,38	0,64	26	2,19	0,63	26	0,439;p>0,05
4	Читање часописа	2,08	0,80	26	1,69	0,74	26	1,000;p>0,05
5	Читање тилта	2,15	0,78	26	1,69	0,74	26	0,911;p>0,05
6	Кратке приче*	1,92	0,89	26	1,62	0,70	26	0,098;p>0,05
7	Читање новина*	2,46	1,03	26	2,23	0,99	26	0,959;p>0,05
8	Писање писма*	1,54	0,71	26	1,27	0,53	26	0,023;p<0,05
9	Адресирање коверта	1,58	0,50	26	1,42	0,50	26	1,000;p>0,05
10	Телефонира*	1,38	0,75	26	1,23	0,65	26	0,171;p>0,05
11	Зна број тел.кући	1,81	0,40	26	1,77	0,43	26	0,507;p>0,05
12	Користи мобилни телеф.	2,15	0,92	26	1,77	0,95	26	0,635;p>0,05
13	Пише поруке на моб.тел.	1,38	0,57	26	0,88	0,91	26	0,001;p<0,01
14	Игра наградне игре*	1,46	0,71	26	1,42	0,76	26	0,890;p>0,05
15	Чита књиге*	1,81	0,80	26	1,35	0,63	26	0,096;p>0,05
16	Користи библиотеку	1,31	0,55	26	1,19	0,57	26	0,307;p>0,05
17	Авантуристички романи	1,35	0,49	26	1,04	0,20	26	0,000;p<0,01
18	Љубавни романи	1,27	0,53	26	1,23	0,59	26	0,824;p>0,05
19	Чита дневну штампу*	1,81	0,63	26	1,65	0,63	26	0,545;p>0,05
	УКУПНО:	1,81	0,67	26	1,60	0,62	26	T =0,470; Није значајно

У табели 3. и на графикону 1. приказана је компарација просечних постигнућа испитаника прве и друге групе узраста 07,00 – 16,00 година на Доловој скали у области комуникације. Укупно просечно постигнуће испитаника прве групе је 1,81 поена уз SD 0,67. Истовремено постигнуће испитаника друге групе је 1,60 поена уз SD 0,62. Евидентирана су већа просечна постигнућа у корист испитаника прве групе у скоро свим

испитиваним параметрима. Добијена разлика између укупних постигнућа испитиваних група статистички није значајна ($t = 0,470$ - није значајно. Компарацијом просечних постигнућа на нивоу појединачних параметара (параметри 8, 13, и 17) између испитиваних група добијена је статистички значајна разлика ($p < 0,05$ и $p < 0,01$). Дакле, и на нивоу целе групе, урпкос томе што није добијена статистички значајна разлика на подскали Комуникација, показује се да деца из интерната више користе писану реч од деце из породица: она чешће пишу поруке и писма, користе библиотеку и више читају.

Графикон 1

Добијени резултати иду у прилог закључку да не постоји статистички значајна разлика између постигнућа деце из интернатских или породичних услова васпитања на плану развоја комуникативних способности и вештина. С обзиром на дефинисане циљеве истраживања, у овом раду није посебно истраживана разлика на плану говорно-језичке комуникације, као најважнијег комуникативног процеса који бива угрожен оштећењем слуха. О томе извештавају бројне друге студије. У нашем истраживању, потврђено је да добро организована васпитно-образовна пракса у интернату представља не само успешну супституцију породичног контекста, већ често нуди боље услове за развој комуникативних способности и вештина од оних које је у могућности да пружи породица свом слушно оштећеном детету.

Закључак

Компарацијом просечних постигнућа на Доловој скали у области комуникације испитаника смештених у интернате установа за глуву децу (испитаника прве групе) и испитаника смештених за време школовања у породици (испитаника друге групе), добили смо разлику између испитиваних група. Ниво статистичке значајности разлика између испитиваних група у области комуникације структурира припадништво групи, врста параметра који се тестира и узраст испитаника. Тако је компарацијом просечних постигнућа на Доловој скали у области комуникације испитаника прве групе и испитаника друге групе узраста 07,00 – 11,00 година, добијена статистички значајну разлику између укупних просечних постигнућа испитиваних група у корист испитаника прве групе ($t = 2,178$ – ниво 0,05) (табела 3). Добијена разлика просечних постигнућа између испитиваних група није у корист испитаника прве групе на свим појединачно тестираним параметрима комуникације. Испитаници смештени за време школовања у породици (друга група) имају већа просечна постигнућа на параметрима комуникације: употреба оловке ($p < 0,01$), писање речи ($p < 0,01$), користи мобилни телефон ($p < 0,05$). Већа појединачна постигнућа испитаника друге групе евидентирана су и на параметрима: читање новина, писање писма, адресирање коверте и зна број телефона кући, али ове разлике нису статистички значајне. Можемо закључити да су добијени различити нивои појединачних постигнућа у области комуникације унутар испитиваних група, као и да постоје различити степени међугрупних разлика у зависности од тестираног параметра. Овако структурирани резултати истраживања јасно показују да разлика између испитиваних група на узрасту од 07,00 – 11,00 година, не настаје само као последица припадништва групи већ је она директно условљена и врстом тестираног параметра комуникације. Група испитаника смештених у породицу за време школовања на овом узрасту показује већи степен хомогености ($СД = 0,53$) у односу на групу испитаника смештену у интернате установа за глуву децу ($СД = 0,44$).

Компарацијом старијих група испитаника Доловом скалом у области комуникације (узраст испитаника 11,01 – 16,00 година) добили смо такође, различита постигнућа испитаника смештених у интернате установа за глуву децу у односу на испитанике смештене за време школовања у породици, али добијена разлика није статистички значајна ($t=0,875$ – није значајно). Статистички значајна разлика између испитиваних група и то у корист испитаника прве групе, на овом узрасту, добијена је само на појединачним параметрима комуникације: употреба оловке ($p < 0,05$), писање речи ($p < 0,01$), адресирање коверта ($p < 0,05$), користи мобилни телефон ($p < 0,01$) и авантуристички романи ($p < 0,01$). Већа појединачна постигнућа испитаника друге групе евидентирана су само на параметрима: игра наградне игре и чита

дневну штампу, али добијена разлика није статистички значајна. Група испитаника смештених у интернате установа за глуву децу, на узрасту од 11,01 – 16,00 година, показује већи степен хетерогености док су веће индивидуалне разлике карактеристика заступљена у групи испитаника смештених у породицима за време школовања.

Компарацијом просечних постигнућа на Доловој скали у области комуникације између испитиваних група на укупном узорку (узраст испитаника 07,00 – 16,00 година) добили смо разлику између испитиваних група у корист испитаника смештених у интернате установа за глуву децу (прва група) у односу на испитанике смештене за време школовања у породици (друга група) у скоро свим испитиваним параметрима (табела 3). Добијена разлика између испитиваних група на укупном нивоу постигнућа у области комуникације није статистички значајна ($t = 0,470$ – није значајно). Међутим, тестирањем постигнућа испитиваних група на појединачним параметрима комуникације добијамо статистички значајне разлике у корист испитаника прве групе (писање писма ($p < 0,05$), писање порука на мобилни телефон ($p < 0,01$) и авантуристички романи ($p < 0,01$)). Такође је, веома карактеристична различита варијабилност унутар испитиваних група коју структурирају: припадништво групи, врста параметра који се тестира и узраст испитаника.

Резултати нашег истраживања показују да не постоји статистички значајна разлика између испитиваних група у области комуникације чиме није потврђена друга хипотеза истраживања. Ниво статистичке значајности разлике између испитиваних група у области комуникације детерминисан узрастом испитаника и врстом тестираног параметра.

Литература

- Bolwby, J.(1951) : *Maternal care and Mental Health*, Columbia Univesity Pres, Према Ђуричић, М. : Систем социјалне заштите деце без родитељског старања, Београд (необјављен текст).
- Gjerdingen, D. & Manning, F.D. (1991) : Адолесценти са дубоким слушним оштећењем у редовном (матичном) образовању: Кларк модел. *The Volta Review*, 93, 139-148.
- Живковић, Г. (1994) : Психологија телесно инвалидних лица, Дефектолошки факултет, Београд,
- Cappelli, M., Daniels, T., Durieux-Smith, A., McGrath, P., & Neuss, D. (1995) : Социјални развој деце са слушним оштећењем која су интегрисана у опште образовне учионице, *The Volta Review*, стр. 97; 197-208.

Матејић-Ђуричић, З.(1994) : Сензомоторна интелигенција и социјално посредовање, Завод за издавање уџбеника и наставних средстава, Београд, стр 53-62.

Матејић-Ђуричић, З.(2003) : Планирање породице и одговорно родитељство, Зборник радова за демографска истраживања, Београд.

Ристовић, Д.,(1968) : Сурдопедагогија, Виша дефектолошка школа, Београд,

Radomir Arsić, Ph.D., University Senior Lecturer
Teacher Training Faculty in Prizren – Leposavić

DEVELOPMENT OF COMMUNICATION SKILLS OF DEAF CHILDREN EDUCATED IN SPECIAL SCHOOLS

Summary: *The negative consequences of deafness on social development have been defined in many previous studies. This research on social maturity of deaf children was conducted mainly in order to assess the correlation between social maturity with the onset of hearing impairment, intellectual and / or emotional development of deaf people. Review of the literature shows at lack of empirical studies which examine the effects of specific social contexts (family or institution) in which people develop hearing problems. Therefore, we still have no clear answer today to the question of the environment (the social context of development) can be stimulating or hindering factor of social maturity and to which environment should priority to placement of deaf children during the school - the family or the institution be given?*

The influence of children staying in teaching institution (home) during their education was studied by many psychologists, but the focus was more on the population of children who were deprived of parental care (children without parents). However, it is important to note that in case of boarding accommodation of deaf children, children keep and maintain links with their natural families, and in that sense we can still talk about partial institutionalization, or the temporary and limited separation of children from their families. That is why our research was aimed to show the comparative results of those two groups of deaf children.

Key words: communication, deaf child, literacy, family, boarding school.